

Трофімук Т. М. Інститут військових кантоністів у структурі російської армії / Т. М. Трофімук // Молода наука Волині : пріоритети та перспективи досліджень : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції студентів і аспірантів (10–11 травня 2011 р.) : у 3-х т. Т. 1. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2011. – С. 115–116.

Ключові слова: військова повинність, рекрутський набір, кантоністи, єврейська громада, Російська імперія.

Key words: military duty, recruit sets, kantontonists, Jewish society, Russian empire.

Інститут військових кантоністів у структурі російської армії

*Трофімук Тетяна,
аспірантка кафедри історії
стародавнього світу та середніх віків
Волинського національного
університету імені Лесі Українки*

*Науковий керівник:
Карліна Оксана Миколаївна,
кандидат історичних наук, професор,
завідувач кафедри історії
стародавнього світу та середніх віків*

Актуальність теми. В умовах становлення та розвитку військової системи сучасної України актуалізується вивчення історичного досвіду у цій галузі інших держав. Рекрутська повинність, на підставі якої у Російській імперії від початку XVIII і до середини 70-х рр. XIX ст. формувалась регулярна армія, включала й спеціальну систему підготовки неповнолітніх дітей до військової служби .

Мета представленої розвідки – проаналізувати процес виникнення та еволюції інституту військових кантоністів, що був невід’ємною складовою російської армії у 1805–1856 рр.

Виклад основного матеріалу. Інститут кантоністів був започаткований у 1721 р., коли при військових гарнізонах появились спеціальні школи, де навчались солдатські діти. Після зарахування у рекрути, сім’я солдата звільнялась від кріпосної залежності і переходила у відання військового відомства. Солдатські сини, досягнувши 7–14-річного віку, обов’язково направлялись у спеціальні школи для підготовки до військової служби.

Наприкінці XVIII ст. гарнізонні школи були перейменовані у військово-сирітські відділення. У 1805 р. внаслідок реорганізації вони перетворились на школи кантоністів [1, 80–81].

Назва "кантоністи" закріпилася за усіма неповнолітніми дітьми чоловічої статі рекрутів та військових поселенців. До царської армії часто потрапляли одружені чоловіки. Значна частина рекрут вже під час служби створювала сім'ї або ж "приживала" незаконних дітей. Такі солдати, постійно перебуваючи на службі і отримуючи мізерну зарплату, не могли піклуватися про свої родини. Такий обов'язок брала на себе держава [2, 202]. Фактично у кожному губернському місті протягом 1826–1856 рр. було створено військові формування кантоністів. Солдатські сини відразу після народження приписувалися до місцевої школи кантоністів. До 10–14 років вони залишалися у родинах, які отримували на них державну допомогу у розмірі 3 рублів на рік. Потім ці діти поповнювали загони кантоністів, повністю переходячи на державне забезпечення. У наступні роки до цієї категорії почали зараховувати дітей кримінальних та політичних засланих, циган, польських повстанців, розкольників, шляхтичів, котрі не довели своє походження, а також бездомних дітей та малолітніх злочинців [3, 352].

Після прийняття у 1827 р. "Статуту рекрутської повинності та військової служби євреїв" [4], інститут військових кантоністів з рядом особливостей поширився і на євреїв. Кантоністів–євреїв набирали не лише з солдатських дітей, а й з інших соціальних груп. На відміну від християн, яких приймали на військову службу з 18 років, Статут 1827 р. узаконував зарахування у малолітні рекрути єврейських підлітків з 12 років [4, 728]. Така підготовка до військової служби розглядалась владою як найбільш ефективний спосіб "просвітництва" і "виправлення" євреїв [5, 44].

"Статуту рекрутської повинності та військової служби євреїв" надавав право єврейській громаді "віддавати в рекрути будь-якого єврея у будь-який час через невиплату податків, бродяжництво та інші безчинства" [4, 734]. Ця норма привела до зловживань та несправедливих дій кагальних під час

проведення рекрутських наборів. Вони, як правило, віддавали до війська малолітніх дітей аби уникнути сплати податків за родини, що втрачали годувальника після зарахування до армії глави сім'ї.

Зазвичай у кантоністи потрапляли діти вдів, бідноти, сироти і навіть 7–10 років, яких після присяги впливових представників громади визнавали 12-ти річними [6, арк. 1]. Протягом 30–50-х рр. було прийнято ряд нормативно-правових актів, які розширили соціальну базу поповнення кантоністів з євреїв [7, 324–325]. У 50-х рр. XIX ст. інститут військових кантоністів зазнав суттєвого реформування [8, 807–808], внаслідок чого військове міністерство у 1858 р., відкрило близько 20 училищ для колишніх кантоністів [3, 353].

Висновок. Протягом XVIII–XIX ст. російська армія, що формувалась на основі рекрутської повинності, включала у себе ряд інститутів, аналогії яким не має у жодній країні. Серед них виділяється інститут військових кантоністів, який еволюціонував з 1805 по 1856 рр. від гарнізонних шкіл до спеціальних учбових закладів для підготовки неповнолітніх юнаків до військової служби.

Джерела та література:

1. Коробков Х. Еврейская рекрутчина в царствование Николая I / Х. Коробков // Еврейская Старина. – 1913. – № 1. – С. 70–85.
2. Гессен Ю. История еврейского народа в России: В 2-х т. – = Т. 2. // Ю. Гессен. – Ленинград: Государственная типография аренд. Л. Я. Гинзбург, 1927. – 236 с.
3. Никитин В. Н. Многострадальные: Очерки прошлого. / В. Н. Никитин. – СПб., 1895. 10 с. + 367 с.
4. Устав рекрутской повинности и военной службы евреев [Текст] // Полное собрание законов Российской Империи. Собрание второе. – Санкт-Петербург: Печатано в типографии II Отделения собственной Его Императорского величества Канцелярии, 1830. – Т. II. – № 1330. – С. 727–741.
5. Богров Г. Похождение Ерухима. Рассказ из жизни кантониста / Г. Богров. – Одесса: Книгоиздательство Шермана. 100 с.
6. Державний архів Житомирської області, ф 235, оп. 1спр. 19. 34 арк.
7. Высочайше утвержденные правила, заключающие в себе меры против переселения евреев в Сибирские губернии и для уменьшения числа поселенных уже в Сибири евреев // Полное собрание законов Российской Империи. Собрание второе. – Санкт-Петербург: Печатано в типографии II Отделения

собственной Его Императорского величества Канцелярии, 1838. – Т. XII. – № 10242. – С. 324–325.

8. О даруемых евреям облегчениях при исполнении рекрутской повинности // Полное собрание законов Российской Империи. Собрание второе. – Санкт-Петербург: Печатано в типографии II Отделения собственной Его Императорского величества Канцелярии, 1857. – Т. XXXI. – № 30883. – С. 807–808.